

Näkökulmia 1960-luvun kirjallisuudentutkimukseemme

Kirjallisuustiedettämme hallitsi 1960-luvulla perinnäinen historiallis-geneettinen tutkimus. Sen soveltajat myös saavuttivat näyttävimmät tulokset. Puhuttiin jopa kirjallisuudenhistorioiden kulta-ajasta ja muistutettiin mieliin, ettei meitä lähimmän puolensadan vuoden aikana yleensä ollut kirjallisuudenhistorioilla hemmoteltu, vaikka otettaisiin lukuun koulukäyttöön tarkoitetut teoksetkin.

Historiankirjoitus vaati enimmät voimat; kirjallisuutemme 8-osaisen yleisesityksen rakentamiseen täytyi koota yli 70 kirjoittajaa, joista monet joutuivat pohjustamaan osuuttaan erityistutkimuksin. Niin paljon näyttää perusteosta tehdessä löytyneen raivaamatonta, ettei menetelmäkokeiluihin juuri ollut varaa. Vaivihkaa on sentään Suomen kirjallisuus -teoksen sivussa tullut ideahistoriallisen tutkimuksen kenttä avatuksi. Kirjallisuussosiologinen tutkimus lähti alkuun Suomen kirjallisuudesta huolimatta, vaikka sosiaalitieteiden nousu ei kaikkiaan vauhdittanut kirjallisuudentutkimusta niin kuin psykologian valta-asema 1920-luvulla.

Nuoret valittelivat metodikeskustelun nuivuutta, ja moni kriitikko peräsi Keski-Euroopassa ja Ruotsissakin sovellettuja uusia menetelmiä. Ruotsalainen nuori polvi syytti kirjallisuudentutkimusta henkítieteellisestä impressionismista: *Litteraturvetenskap-teos* (1966) koettiin naapurimaassa eksakteja menetelmiä vaatineiden manifestiksi. Osittain meilläkin häivähti samoja kysymyksiä. Missä viipyi esimerkiksi kirjallisuustieteellinen strukturalismi, missä tilastollinen analyysi? Voitiin vain todeta, että toistaiseksi ne ponnistelivat proseminaarissa. Voittotilille kannattaa ohi varsinaisen tutkimuksen merkitä se, että Wellekin ja Warrenin *Theory of Literature* -teoksesta vuosikymmenen lopulla vihdoon saatiin suomalainen laitos; entuudestaan tunnettu merkkiteos saattaa vieläkin antaa metodisia virikkeitä, ja punnittu suomennos toivottavasti vakiinnuttaa terminologiaamme.

Suomenruotsalaisesta tutkimuksesta ei voine sanoa aivan samaa kuin suomalaisesta. Kolmiosaiseksi suunniteltu Suomen kirjallisuuden rinnakkaisteos *Finlands svenska litteratur* alkoi kyllä ilmestyä ja ehti toiseen osaan vuosikymmenen taitteessa. Mutta samaan aikaan suomenruotsalainen tutkimus on edennyt aivan nykyhetken tuntumaan. 1940-luvulla ei ilmeisesti olisi voitu uneksiakaan, että tutkimuskohde saatetaan valita sananmukaisesti »tämän päivän» kirjallisuudesta. Väitöstilaisuutensa *lectio praecursoriassa* saattoi Johan Wrede huomauttaa 1965, että aikamme yhteiskuntatieteet, anglosaksinen ns. uusi kritiikki ja analyyttinen filosofia olivat sysänneet suomenruotsalaista tutkimusta voimakkaasti eteenpäin. Vilkas metodikeskustelu oli virinnyt jo 1950-luvun alussa, lähinnä Pohjoismaisen kesäakatemian ansiosta. Silti ei ainakaan tutkimuksen kärki yhtynyt niihin yksipuolisuuksiin, joita muutamat riikinruotsalaiset tutkijat »kirjallisuustieteen dilemmoineen» tulivat

esittäneeksi, eivätkä uuden kritiikin soveltajat liioin omaksuneet täysin epähistoriallista asennetta.

Kirjallisuudentutkimuksemme polttavin kysymys ei tällä hetkellä liene metodinen vaan organisatorinen. Alalla kannattaisi monestakin syystä pyrkiä muutamien perustehtävien keskittämiseen. Kaivataan koordinoitua, jotta tutkimuksen pahimmat päällekkäisyydet kyettäisiin estämään. Kirjailijoita koskevan dokumenttiaineiston keruu täytyisi käynnistää mitä pikimmin, ja samalla olisi luotava kirjallisuustieteellinen nauhoitarkisto. Myös julkaisuutoiminta vaatii kohentamista. Ohjelmaan pitäisi ottaa tärkeimpien kirjailijaimme teosten kriittisten editioiden toimittaminen; lähinnä vaadittaisiin kirjekokoelmien ja lehdistössä hajallaan ilmestyneiden artikkelien keräämistä ja julkaisemista.

Kirjallisuudenhistoria. Erityisen kipeästi oli koettu kirjallisuutemme varhaiskausia koskevan esityksen puute; olipa v. 1953 päädytty sellaiseenkin ratkaisuun, että Julius Krohnin v. 1897 ilmestyneestä Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet -teoksesta otettiin jäljennöspainos. Jo Suomen kirjallisuutta suunniteltaessa oli ilmennyt, niin kuin teossarjan päätoimittaja Matti Kuusi suunnitelmaa julkistaessaan asian muotoili, että »humanististen tieteiden etulinja Suomessa on harvaan miehitetty». Kymmenet tutkimuslohkot olivat vailla erityistuntijaansa. Monien mielestä tässä tilanteessa olisi pitänyt jäädä odottamaan uuden tutkijapolven kypsymistä. Kahden ensimmäisen osan valmistamisessa on epäilemättä sovellettu eräänlaista köyhän miehen taktiikkaa. Kun Martti Haavio luopui syksyllä 1959 Kirjoittamattoman kirjallisuuden laatimisesta, jaettiin tehtävät usean, etupäässä nuoren polven tutkijan kesken. Suomen kirjallisuuden ensimmäinen osa ilmestyi 1963; tulosta on yleensä pidetty kirjallisuudentutkijain puolella vielä onnistuneempana kuin kansanrunudentutkijain. Mutta tarkoituskin oli saada aikaan nimenomaan kirjallisuudenhistoriaa. Vaikka kirjoittajia on useita, teoksesta saa yllättävän yhtenäisen vaikutelman. Erityisesti katsottiin, että Matti Kuusi onnistui lähentämään kansanrunudentutkimusta kirjallisuustieteeseen: mallikelpoisen tyylianalyysin avulla hän lohkoi ja ajoitti kansanrunouden kausia ja noukki anonymista materiaalista esiin muutamia ilmeisen valovoimaisia runoilijayksilöitä.

Viljo Tarkiaisen kuoltua olivat Ruotsin ajan kirjallisuuden tutkijat vähissä. V. 1963 ilmestyneen Suomen kirjallisuuden toisen niteen tekijöiksi on jouduttu vetämään kirjasuomen tuntija (Martti Rapola), kirkkohistorioitsija (Aarno Maliniemi), kulttuurihistorian tuntija (Eino E. Suolahti) ja latinisti (Päivö Oksala); joukkoa vahvistaa kolme varsinaista kirjallisuudentutkijaa (Olof Enckell, Rafael Koskimies ja Vilho Suomi). Jälki ei ole niin epätasaista kuin heterogeeninen kirjoittajajoukko kenties panee odottamaan. Osmo Hormia on täydellä syyllä verrannut toisen osan alkupuoliskoa ensimmäisen osan linjakkuuteen. Joltinenkin kompilatorisuus kuuluu asian luontoon, kun teoksen aikaväli jo kattaa puolentuhatta vuotta meikäläistä hengenhistoriaa ja kun käsiteltävänä on kolmella kielellä kirjoitetun kirjallisuutemme kehitystaival: kirkon kulttuurivaikutuksesta ja keskiajan vaati-

mattomasta latinankielisestä kirjallisuudesta lähtien. Oikeaan osuvana ja ajanmukaisena ratkaisuna on pidettävä sitä, että tässä niin kuin teoksen muissakin osissa esitellään ruotsinkieliset kirjailijamme suomenkielisten kanssa rinnan.

Suomen kirjallisuuden III osa, alaotsikkonaan Turun romantikoista Aleksis Kiveen (1964), poikkeaa monessa suhteessa kahdesta edellisestä. Teoksen sisältämä ajanjakso on kutistunut 70 vuodeksi Venäjän vallan aikaa. Käsiteltävien kirjailijain määrä on kuitenkin tuntuvasti lisääntynyt, ongelmat vyyhteytyneet. Toisaalta kansallisromantiikastamme on jo entuudestaan runsaasti valmiita tutkimuksia. Asialla on tässä osassa yhdeksän kirjoittajaa; kokonaisuus vaikuttaa lievästi hajanaiselta. Erikseen otettuna miltei kutakin Erik Ekelundin, Pertti Hallikaisen, Mikko Juvan, Väinö Kaukosen, Eino Kauppisen, Ilmari Kohtamäen, Eino Krohnin, Otso Kukkosen tai Lauri Viljasen työtä sopisi pitää erinomaisena. Kun artikkelit ladotaan peräkkäin, kokonaisuus jää elämäkerrallisen ja yleiskatsauksellisen esityksen välille. Saman moitteen voisi kohdistaa myös kolmeen seuraavaan Suomen kirjallisuuden osaan, eikä se lopultakaan ole kovin raskauttava. Aatehistoriallinen katsaus on tässäkin tilattu erikseen, varsinainen kirjallisuudenhistoria rakennettu koeteltuun tapaan; yksityisistä kirjailijoista merkittävimiksi arvioidut Kivi, Runeberg, Lönnrot, Snellman ja Topelius ovat saaneet omat lukunsa ja köykäisemmiksi katsotut on niputettu eri ryhmiin. Yleislinjasta poikkeaa jonkin verran Snellmania koskeva artikkeli. Lukijoille esittäytyy lähinnä ajattelija ja valtio-opin tutkija, »professori, senaattori, suurmies», ei juuri lainkaan kirjailija ja kielenkäyttäjä Snellman.

Yksityisten kirjailijain esittelyistä herättää huomiota Lauri Viljasen painava osuus. Aikakauden kirjalliset keskeishahmot Runeberg ja Kivi lienee nyt pitkäksi aikaa asetettu kohdalleen. Molempia käsitellessään Viljanen on voinut pohjata omiin perusteellisiin erityistutkimuksiinsa. Ehkä parhaiten hän on onnistunut Kiven kohdalla; myös tilaa on siinä ollut eniten käytettävissä. Viljasen menetelmänä on ensin aatteellisten suuntaviivojen hahmotus, sen jälkeen erityistutkimuksen tulosten takominen kokonaiskuvaksi. Runebergin-tulkintaan on kritiikki kyennyt liittämään oikeastaan vain muutaman huomautuksen. Ilmeisesti kansallisrunoilijamme ja saksalaisen uushumanismin, lähinnä Schillerin, yhteys olisi kaivannut selvitystä (Koskimies). Runoilijan tarkoitusprien pohtiminen saattaa paikoin herättää epäilyksiä nykyaikaisen kirjallisuustieteen kannalta.

Samaan tapaan kuin Lauri Viljanen on Väinö Kaukonen voinut rakentaa osuutensa omien yksityiskohtaisten tutkimusten varaan. Tuloksena on sen mukaisesti vankkaa tekstiä; kirjasuomen murroskautta ja Lönnrotia käsittelevät luvut ovat huolellisesti dokumentoitua kirjallisuudenhistoriaa. — Pertti Hallikainen osuus poikkeaa muista jo aiheeltaan. Rahvaanrunoilijat-artikkeli perustuu pelkästään suomalaiseen aineistoon. Sekä esitysteknisesti että sisällöltään Hallikaisen teksti aiheuttaa kieltämättä yllätyksen: näköjään periferisestä aiheesta kirjoittaja kykenee puserutamaan irti havainnollista historiaa, etenkin romantiikan ja kansallisen herätyksen vaikutuksia kuvatessaan.

Suomen kirjallisuuden toimitustyö osoittaa, että suurten yhden miehen synteisien aika on ohi. Aika on erityistuntijain. Havainto ei koske pelkästään meikäläistä tutkimusta. Ruotsissa on vastikään 20 tutkijan yhteistyönä valmistunut teos *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*; se syrjäyttää ilman muuta Henrik Schückin yhden miehen kirjallisuudenhistorian. Suomen kirjallisuuden kahdeksasta osasta on yhden miehen käsialaa ainoastaan Rafael Koskimiehen kirjoittama neljäs (*Minna Canthista Eino Leinoon*, 1965). Koskimiehen osuus lienee teossarjan yhtenäisin. Annamari Sarajas on Koskimiehen kokonaisvaltaisesta otteesta käyttänyt nimitystä perspektivismi: pyrkimys »laaja-alaiseen tietoon, kokemiseen ja ymmärtämiseen, joka nyt on käynyt toisaalta mahdottomaksi, toisaalta epäsuosituksi». Koskimiehen esitys rakentuu täyteläisten kirjailijakuvien varaan. Yleiskatsauksia sisältyy teokseen oikeastaan vain kaksi; toinen koskee realismia, toinen uusromantiikkaa. Kun luonnehdinta ylettyy Kiannon realistisen ja yhteiskuntakriittisen kauden tuotantoon ja edelleen Aino Kallakseen, on oikeastaan jo tultu uusromantiikan ulkopuolelle.

Koskimies näyttää säilyttäneen Elävässä kansalliskirjallisuudessa hahmottelemansa rungon ennallaan, mutta monilta osin perustutkimus on tuonut esitykseen olennaista uutta. Etenkin suomalaista uusromantiikkaa koskeva luku on uudistunut. Koskimies on ottanut varteen muun muassa Annamari Sarajaksen, Leevi Valkaman ja Lauri Viljasen esittämiä tarkennuksia. Tekstin parhaita puolia on sen saumattomuus, tasapuolisuus. Lievä elitismi Koskimiehen luonnehdintoja tosin vaivaa. Hän etenee huipulta huipulle: mitä arvostetumpi kirjailija, sitä vakuuttavampi tulkinta. Eino Leinosta Koskimies lienee laatinut etevimpiä artikkeleitaan.

Kun uusinta proosaamme käsitellään Suomen kirjallisuuden V osassa (Joel Lehtosesta Antti Hyryyn, 1965), ovat tutkijat joutuneet samaan hankaluuteen kuin Rafael Koskimies jo Elävän kansalliskirjallisuuden kolmannessa osassa. Historiallinen välimatka puuttuu, vain muutama kirjailija on nähtävissä elämäkerrallista taustaa vasten. Monen tutkijan on täytynyt ennen muuta asettua kriitikon asemaan. Mutta »kriitikon tehtävänä on luoda valoa menneisyyteen, olkoonpa läheiseenkin» (Lauri Viljanen).

Suomen kirjallisuuden toimitusta saattaisi moittia epäjohtonmukaisuudesta sikäli, että viidenteen osaan on kelpuutettu vain proosakirjallisuutemme tarkastelu. Lyriikka esittäytyy vasta seuraavassa osassa. Monien kirjailijain tuotannolle on näin jouduttu tekemään väkivaltaa. Kokonaissuunnitelmassa palataan taapain uusromantiikkaan, edellisen osan alueelle. Muuan syy ratkaisuihin lienee se, että Annamari Sarajaksen erikois tutkimukset alkavat vuosisadan alun murroksesta. Sarajas onkin laatinut teoksen johdantoluvun *Murrosten aika*; hän on kirjoittanut lisäksi katsaukset muun muassa Joel Lehtosen, Maria Jotunin, Maiju Lassilan ja F. E. Sillanpään tuotantoon. Kai Laitiselle on tullut kenties epäkiitollisin osuus: 1920-luvun kertojat ja sodanjälkeinen proosa, siis oman aikamme kirjallisuus; hänen on täytynyt käsitellä myös monia perifeerisiä kirjailijoita. Th. Warburton on raivannut aiempien suomenkielisten historioittemme hylkimää aluetta kirjoittaessaan 1900-luvun ruotsinkielisestä proosastamme. Sarajaksen, Laitisen ja

Warburtonin tekstit muodostavat valtaosan teoksesta. Kokonaisuutta täydentää kaksi kirjoittajaa: Irmeli Niemi luonnehtii aikakauden draamakirjallisuutta, ja Aarne Laurila käsittelee muun muassa Mika Waltarin, Iris Uurron ja Helvi Hämäläisen tuotantoa.

Esitystavaltaan teoksesta on tullut kiinnostava. Kenties enemmän kuin muualla Suomen kirjallisuudessa juuri viidennessä osassa jää lukijan kerittäväksi »satoja pikku langanpäitä». Sarajas hahmottelee johdantoluvussa ennen kaikkea aatehistoriallisen kehityskuvan; esteettiset ongelmat hän jättää vähemmälle. Sarajas on hylännyt miltei kokonaan totunnaiset realismin ja romantiikan käsitteet ja operoi lähinnä optimismin ja pessimismin, individualismin ja sosiaalisuuden vastakohtilla. Lukijalta hän edellyttää melkoisesti perustietoja. Jos Sarajaksen esitys on osan yksilöllisin ja tiivistetyin (ehkä voisi Osmo Hormiaan yhtyen myös sanoa: esseistisin), näyttää Th. Warburton pyrkineen yksityiskohtaisimpaan kartoitukseen. Warburton on voinut osittain nojautua teokseensa *Femtio år finlandssvensk litteratur (1951)*; vuosien 1900—1965 suomenruotsalaisesta proosasta syntyy pikkupiirteisen tarkka kuva, johon on kelpuutettu monia lähes unohdettuja tekijöitä. Varsinkin dagdrivare-sukupolvi on viety monisanaisesti kirjoihin. Uusimpaan proosaan saavuttaessa perspektiivit luonnollisesti latistuvat. Silti esimerkiksi Christer Kihlmania olisi jo nyt odottanut enemmän arvostettavan.

Viidennen osan kirjoittajista lienee Laitinen rohkeimmin käyttänyt kritiikin aseita, mutta samalla hän on saanut aikaan erinomaista kirjallisuudenhistoriaa. Haanpäästä, Seppästä ja Pekkasta luonnehtiessaan hän on saattanut hyödyntää aiempaa tutkimusta, Paavolaisen kohdalla tulee näkyviin eniten uutta. Pentti Haanpäälle Laitinen uhraa runsaimmin tilaa; tuloksena on perusteellinen uudelleenarviointi, toistaiseksi täyteläisin kokonaisesitys Haanpäästä. Myöhemmin ilmestynyt nuorta Haanpäästä koskeva elämäkerta olisi tuskin lainkaan kyennyt kohentamaan Laitisen artikkelia. Viidennen osan antoisimpiin kuuluu myös Laitisen luonnehdista Volter Kilvestä.

Suomen kirjallisuuden VI osa, Otto Mannisesta Pentti Saarikoskeen (1967), sisältää 21 kirjoittajan näkemyksiä. Myönteisessä mielessä voidaan ehkä puhua »näkökulmien rikkaudesta»; teosta ei tietenkään ole laadittu koululaisia varten. Arvottamiskriteerit ovat kuitenkin eri kirjoittajilla kovin erilaiset, terminologia vaihtelee. Yksi on säilyttänyt kriittisen otteen, vaikka arvostaakin esiteltävänsä (esim. Siljon-tulkinta), toinen taas pitää runoilijan suuruutta selvänä ja lähtökohtana (O. Mannista koskeva osuus). Hajanaisuus ilmenee etenkin suomenkielisen lyriikan esittelyissä; suomenruotsalaisen runouden luonnehdinta onkin uskottu vain kolmen kirjoittajan huoleksi.

Kuudenteen osaan mahtuu muutamia yleiskatsauksia. Totunnaiseen tapaan omissa luvuissaan esitellään sellaiset keskeiset runoilijat kuin Manninen, Koskenniemi, Siljo, Hellaakoski, Södergran, Kailas, Viljanen, Mustapää, Jylhä, Sarkia ja Viita. Vähäisempiä tekijöitä on yhdistelty osittain kymmenluvuittain (»1930-luvun runoilijoita»), osittain muilla perustein (»Maisteri- ja maakuntarunoilijoita»);

kenties omituisimmalta vaikuttaa aikakausittaisen ja sukupuoleen perustuvan ryhmittelyn yhdistäminen («1940-luvun naislyrikoita»). Vaikka teoskokonaisuutta saattaa moittia kirjavuudesta, löytyy yksityisistä artikkeleista tiivistä tietoa ja erinomaisia analyyseja. Kirjalliset vaikutusyhteydet on selvitetty huolellisesti. Runsaasti uutta tulee esille vaikkapa Matti Suurpään täsmällisessä Siljon-tulkinnassa tai Mirjam Polkusen lyriikan modernismia koskevassa katsauksessa; lyriikkamme metamorfoosia »runokuvista kuvarunoon», runoilijan muuttumista »tulen vaalijasta tuulen vaalijaksi» ei liene aiemmin esitetty yhtä tyylikkäästi ja samalla tiukan asiallisesti. Teoksen huippuihin lukisin myös Annamari Sarajaksen kokonaisvaltaisen analyysin P. Mustapään tuotannosta.

Seitsemäs nide Suomen kirjallisuutta tarjoaa uuden näkökulman: kyseessä on ensimmäinen teossarjan kahdesta synkronisesta tiivistelmäosasta (Kirjallisuuden kenttä, 1968). Teos enteilee eräänlaista kirjallisuussosiologista tarkastelutapaa, sillä puheeksi tulevat muun muassa kirjailijan ja yhteiskunnan suhteet, kielen kehitys, kirjojen tuotanto ja levitys, kirjalliset ryhmittymät ja kirjallinen keskustelu, matkakirjat ja tieteelliset sarjat, tietokirjallisuus ja lehdistö. Painopiste ei kuitenkaan ole kirjallisuuden sosiologiassa. Kirjoittajat kiinnittävät kyllä huomiota esimerkiksi siihen, millaisessa ympäristössä kirjallisuus elää: tarkastelu sivuaa myös kirjallisuuden käyttäjiä, lukijoita. Silti teoksesta on sukeutunut lähinnä hakuteos, useankin alan hyödyllinen bibliografia. Siihen mahtuu tiukkaa, paikoin luettelomaista tietoa enemmän kuin tulkintaa tai näkemyksiä.

Kirjallisuuden kenttä -osan hahmotus on kronologinen. Kunkin alan varhais-historia tulee huolellisimmin selvitettyksi; kun lähestytään nykypäivää, esityksen luettelomaisuus kasvaa. 18 kirjoittajan voimin on syntynyt kokonaisuus, jota aiheellisesti on moitittu hajanaiseksi. Toimituksen ote olisi varmasti saanut olla voimakkaampi. Käsikirja kaipaisi johdantoluvun, terminologiaa olisi sopinut yhtenäistää. Tasapuolisen kuvan saamiseksi olisi erityisesti poliittis-yhteiskunnallisista aiheista ilmeisesti pitänyt tilata useita artikkeleita. Tietokirjallisuuden kelpuuttaminen tällaiseen historiategokseen on sinänsä harvinaista ja kiitettävää. Esimerkiksi poliittisia kirjoittajia ei kuitenkaan ole käyty tarkemmin luonnehtimaan, vaikka aiemmissa osissa on laveahkosta esitelty monia keskitason lyyrikoita ja romaanikirjailijoita. Kaiken kaikkiaan: Suomen kirjallisuuden viimeinen 1960-luvulla ilmestynyt osa on tosin puutteellinen, mutta sisältää runsaasti sellaista tietoa, jota on vaikea muualta saada käsiin.

Suomen kirjallisuudesta tulee epäilemättä pitkäksi aikaa historioivan kirjallisuustietemme keskeisteos. Se saattaa myös jäädä lajinsa viimeiseksi voimannäytteeksi. Seuraavaan laajaan yleisesitykseen voi kyllä sisältyä synteeseja muttei yhden miehen synteeseja. Tulevaisuuden historiategokseen lienee rohkeammin tieteidenvälinen, strukturalistisempi, tilastollisempi, kenties osittain kyberneettinen. Suomen kirjallisuuden kahdeksas, 1970-luvun puolelle lykkääntynyt osa (Kirjallisuuden lajeja, 1970) viittaa jo lajikohtaisen, funktionaalisen ja myös strukturalistisen tutkimuksen suuntaan.

Suomen kirjallisuus -teoksen ruotsinkielinen vastine *Finlands svenska litteratur* antaa kiintoisan vertailukohdan, täydennystä ja uutta tietoa. Kolmiosaiseksi muodostuva teos täytyy tietenkin rakentaa toisin kuin 8-osainen yleisesitys. Suomenruotsalaisen kirjallisuuden historian ensimmäinen osa *Från medeltiden till Åbromantikens* (1968), on neljän kirjoittajan yhteistyötä. Varhaisvaiheet selvitetään ripeästi; Lars Huldén esittelee suomenruotsalaisen kansanrunouden, Jarl Gallén keskiaikaisen kirjallisuutemme. Huldénin ja Gallénin artikkelit ovat molemmat verrattain suppeita, niiden yhteispituus on vajaat 50 sivua. Valtaosan teoksesta muodostavat Olof Enckellin ja Erik Ekelundin kirjoittamat luvut. Enckell käsittelee 100 sivulla suurvalta-ajan ja vapaudenajan kirjallisuutta, ja liki 300-sivuinen teos päättyy Ekelundin artikkeleihin Porthanin ajasta ja Turun romantiikasta. *Finlands svenska litteratur* -teoksen toinen nide *Från Åbo brand till sekelskiftet* (1969) on miltei kaksi kertaa laajempi kuin ensimmäinen, ja se on alusta loppuun Erik Ekelundin käsialaa.

Finlands svenska litteratur poikkeaa Suomen kirjallisuudesta jo suppeutensa takia. Varsinkin ensimmäisessä osassa on täytynyt karsia ja tiivistää, kirjoittaa mahdollisimman tiukkaa historiaa. Elämäkerralliselle puolelle on useimmiten annettu etusija. Esimerkiksi Lauri Viljasen Runebergin-tulkinta vaikuttaa Ekelundin vastaavan esityksen rinnalla miltei uskriittiseltä. Toisin kuin Suomen kirjallisuuden laatijat yleensä mutta samoin kuin Th. Warburton artikkelissaan esittelee Ekelund joukon sellaisia kirjoittajia, jotka kiinnostanevat lähinnä kulttuurihistorian tutkijoita. Molemmissa toistaiseksi ilmestyneissä osissa herättää huomiota, että ruotsinkielinen kirjallisuus koko ajan suhteutetaan suomalaiseen; varsinkin Ekelundin osuuteen sisältyy laajoja suomenkielistä proosaa koskevia jaksoja.

Kirjallisuuden historiaa sisältää myös Kai Laitisen kirjoittama Suomen kirjallisuus 1917—1967 (1967). Teos syntyi alun perin Ulkoasiainministeriön tilauksesta »uusimman suomalaisen kirjallisuuden esittelyksi ruotsalaiselle ja saksalaiselle yleisölle» (ilmestynyt ruotsiksi 1968 ja saksaksi 1969). Laitinen on historiateoksessaan tietoisesti luopunut perinnäisestä »kansalliskirjallisuuden» näkökulmasta; itsenäisyysajan runoudesta ja proosasta on saatu keskitetty yleisesitys, jonka nimenomaan ajankohtaisuutensa ansiosta poikkeaa useimmista kirjallisuuden historioista. Yhden miehen laatimissa suomenkielisissä esittelyissä ei liioin ole aiemmin tarjottu näin leveää näkökulmaa ruotsinkieliseen kirjallisuuteemme.

Rafael Koskimiehen kirjallisuushistoriallinen tuotanto ei ole 1960-luvulla rajoittunut Suomen kirjallisuuden neljännen niteen laatimiseen. Toimittamastaan neliosaisesta *Maailman kirjallisuus* -teoksesta hän on kirjoittanut itse keskiaikaa, renessanssia ja klassismia käsittelevän toisen osan (1964), 1700-lukua ja romantiikkaa koskettelevan kolmannen (1964), samoin kuin realismia, symbolismia ja uusinta aikaa esittelevän neljännen osan (1965). Usean tekijän yhteistyönä valmistui ainoastaan *Maailman kirjallisuuden* ensimmäinen osa (1963), joka sisältää Holger Thesleffin, Armas Salosen, Jussi Aron ja Pentti Aallon katsaukset antiikin ja itämaiden kirjallisuuksiin.

Vertailevat ja aatehistorialliset tutkimukset. Läntisiä kosketuksia on 1960-luvulla luonnollisesti pidetty silmällä pitkin matkaa sekä Suomen kirjallisuudessa että Finlands svenska litteratur -teoksessa. Kirjallisten idänsuhteiden selvittely on sen sijaan perinteellisesti jäänyt meillä kovin vähälle. Syyt ovat historialliset. Joka tapauksessa vain »toteamalla asemansa Venäjän ja lännen perinteen hedelmällisenä raja-alueena kirjallisuudentutkimus voi Suomessa välttyä harharetkiltä» (Annamari Sarajas).

Itse asiassa on Annamari Sarajaksen tutkimus Tunnuskuvia (1968) ensimmäinen teos, jossa suomalaisten kirjailijain autonomianaikaiset Venäjän-kosketukset ja itäiset vaikutteet joutuvat syvemmältä tarkasteltaviksi. Tunnuskuvien lähtökohtiin kuuluu vuosisadan lopun kirjallinen realismi ja siihen kytkeytyvä tyyppien teoria. Sarajas selvittää, miten venäläisten kirjailijain ja kriitikoiden suosima »tyyppi»-käsite kulkeutui Venäjältä Suomeen. Aluksi tulee esille kirjailijaimme Venäjän-kosketusten määrä ja laatu. Kenties selvimpinä venäläisen realismin vaikutukset ilmenevät Järnefeltin, Ahon ja Pakkalan käsialoissa; Tunnuskuvien alkusoluja ovat nimenomaan ne kirjeet, jotka Juhani Aho vuoden 1881 vaiheilla kirjoitti Elisabet Järnefeltille. Venäläistä tyyppien teoriaa taitavasti jäljittäessään on Sarajas tietien tahtoen sivuuttanut sen »esteettiset piirteet ja taiteelliset seuraamukset». Ensi raivaus on kuitenkin tehty, tulevaa tutkimusta varten samalla osoitettu lukuisia ongelmia.

Niin kuin muun muassa Leevi Valkama on todennut, muodostaa vuosisadan vaihteeseen ajoittuva kirjallisuutemme nousukausi otollisen kohteen vaikutteiden tutkimukselle. Jo realismimme aihepiiri oli suurelta osin kansainvälistä, ja 1900-luvun alusta lähtien voidaan jäljittää uutta vaikutekerrostumaa. Esimerkiksi Pekka Lappalainen on sijoittanut laajahkon aatehistoriallisen tarkastelunsa rajapyykeiksi vuodet 1878 ja 1910 (Realistisen valtavirtauksen aatteet ja niiden kontinuitiivisuus Suomen kirjallisuudessa vuosisadan alkuun saakka. Kaunokirjallisuuden ja sen arvostelun aatehistoriallinen tutkimus. Jyväskylä Studies In the Arts 2, 1967) ja Irma Rantavaara on pienoistutkielmassaan selventänyt vuosisadan lopun »psyko-realismiin» ominaislaatua (Realismista kohti symbolismia. Kansallisia ja kansainvälisiä piirteitä Suomen kirjallisuudessa 1880- ja 90-luvuilla. — Suomalainen Suomi 1967). Vuosisadan vaihteen kirjallisuuteen keskittyi myös Kerttu Tanner tutkimuksessaan Kalevalainen romantiikka suomalaisessa kirjallisuudessa vuosina 1890—1910 (Turun Yliopiston Julkaisuja B 75, 1960).

Olof Mustelin on alistanut monipuoliseen aate- ja henkilöhistorialliseen tarkasteluun Euterpe-aikakauskirjan ja sitä avustaneet kirjoittajat (Euterpe. Tidskriften och kretsen kring den. Skr. SLSF 398, 1963). Kerttu Saarenheimo [Tanner] on tutkinut muun muassa Tolstoin uskonnonfilosofisten oppien ilmenemismuotoja Linnankosken tuotannossa (Tolstoilaisuudesta Johannes Linnankosken Pakolaisissa. — SJ 8, 1966) ja pariisilaisen grisette-tyypin esiintymistä suomalaisessa realismissa (Ompelijatar ohjelmarealismissa. — SJ 9, 1967). Teoksessaan Syvä lähde (Raamattullista ainesta suomalaisessa runoudessa. Suomi 114:2, 1969) kiinnittää Maunu

Niinistö huomiota niihin vaikutteisiin, joita Leino, Koskenniemi, Hellaakoski, Kailas ja muutamat muut runoilijat ovat saaneet Raamatusta. Parhaimmillaan tällaiset tutkielmat saattavat tuoda kiinnostavia pikku tarkennuksia aiempaan tietämykseen; niissä piilee kuitenkin se vaara, että esitys luisuu yksipuoliseksi vaikutteiden etsinnäksi.

Laajahkossa teoksessaan Tulenkantajat (1966) on Kerttu Saarenheimo siirtänyt näkökulmaa vuosisadan toiselle kymmenluvulle; alaotsikkona on Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla. Kuten tekijä esipuheessaan huomauttaa, Tulenkantajain historiaa emme ole vielä saaneet. Teos on lähinnä deskriptiivinen esitys ryhmän vaiheista, jäsenistä, kirjallisista suhteista, »teemoista» ja »motiiveista». Se on kuitenkin huomionarvoinen kompilaationa, muun muassa runsaiden lainausten, referaattien ja haastattelujen ansiosta. — Samaan tapaan kuin Saarenheimon esitys tulenkantajista sivuaa tyylintutkimusta Pirkko Alhoniemen väitöskirja Isänmaan korkeat veisut (Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit. SKST 294, 1969). Alhoniemi on käynyt lävitse laajan ja kirjavan materiaalin. Teoksen aineistoon kuuluvat kaikki vuosien 1809 ja 1860 välillä ilmestyneet suomen- ja ruotsinkieliset runokokoelmat; lisäksi on kelpuutettu albumeissa ja lehdistössä julkaistut runot. Vertauskohtia on etsitty lähinnä Ruotsista ja Saksasta. Yksinomaisemmin aihehistoriallisia ovat esimerkiksi Vihtori Laurilan tutkielma Suomenkieliset kuvaukset feodaaliyhteiskunnan rappiosta (Laulu ja raipat, 1968) ja Eero Heinon teos Bacchus Suomen kirjallisuudessa kustavilaisesta ajasta kotipolton kieltämiseen (Acta Universitatis Tamperensis A 27, 1969).

Alhoniemen ja Heinon teoksissa tulee molemmissa itse pääasia yksityiskohtaisesti kuvatuksi. Kumpaankin olisi runsaan deskription kustannuksella voinut soveltaa synkronisempaa tarkastelua; esimerkiksi »Isänmaan korkeiden veisujen» taustalle jää kiehtova aatehistoriallinen kenttä. Bacchus-tutkimuksen johdosta voisi esittää metodisen huomautuksen. Kirjalliselle taiteelle joudutaan helposti tekemään väkivaltaa, kun pohditaan »miten tutkittu aineisto heijastelee aikakaudella vallinnutta todellisuutta» ja kun tarkastellaan esimerkiksi Runebergia »väkijuomien käytön kuvaajana». Olisi odottanut jonkinlaista varausta ja viittausta vaikkapa anglosaksiseen tutkimukseen, jossa on otettu puheeksi kirjailijan tarkoituspieriä koskeva harha (»intentional fallacy»). Usein tällaisilta tutkimuksilta odottaisi myös jonkinlaista tilastointia; helposti niissä tullaankin alkeellisen kvantifioinnin rajoille, kun vedotaan »runsaisiin» ja »vähäisiin» esiintymiin. Eksakti menetelmä soveltuisi erityisen luontevasti »sanomalehtien tilapäislyyririkoiden» käsittelyyn.

Huomattavimpiin ideahistoriallisiin tutkimuksiin kuuluu Annamari Sarajaksen teos Elämän meri (1961). Sarajas lähtee liikkeelle 1800-luvun lopusta, realismin hajaantumisesta. Varsinaisesti tulevat puheeksi alaotsikon mukaisesti »uusromantiikan kirjalliset aatteet»; teoksen parasta antia on kirjallisten ilmiöiden selvittely symbolismin avulla. Varsinkin Eino Leinon ja Otto Mannisen joutsen-mielikuvasta lähtemällä Sarajas valaisee, miten uusromanttinen symbolismi heijastui keskeislyriikkaamme. Elämän meri sisältää runsaasti tähdellistä perustutkimusta. Sarajas

on noutanut materiaalia paitsi kirjallisuudesta myös kirjeistä, lehdistöstä, aikakauskirjoista; erityisen hyödyllisiksi näyttävät osoittautuneen Eino ja Kasimir Leinon kirjoittamat arvostelut.

Symbolismin kysymyksiä Sarajas ottaa tarkastellakseen kahtaalta. Toisaalta esittäytyy se puoli symbolismia, joka koki runouden ongelmat kielen ongelmina. Tätä tietä pohdiskelu koskee muun ohella ainakin yhtä nykyrunouden valtavirtausta. Toisaalle asettuvat tässä tarkastelussa ne runoilijat, jotka näkivät tehtäväkseen transsendentaalisen viestin välittämisen. Sarajaksen esityksestä käy ilmi, miten toinen linja palautuu ranskalaiselle, toinen saksalaiselle maaperälle. — Osittain samoihin ongelmiin kuin Sarajas Elämän meressä käy Sakari Vapaasalo käsiksi väitöskirjassaan *Studier i Eino Leinos Kalevalaromantik* (Del I, 1961). Vapaasalo on kuitenkin selväpiirteisesti keskittynyt vain Leinoon, lähinnä Helkavirsien kahteen kokoelmaan.

Vuosisadan vaihteeseen pitäytyy myös Annamari Sarajaksen teos *Viimeiset romantikot*, alaotsikkonaan *Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeen* (1962). Keskeiseksi nousee teoksen kahdeksan erillistutkielman joukosta laajin, routavuosia ja kansankuvan murrosta tarkasteleva. Sitä edeltää ja siihen luo perspektiiviä ulkomaisia aiheita sisältävä osasto: selvitykset Brandesin Suomen-vaiheista, Yeatsin runouden kansallisesta romantiikasta ja Claudelin *Partage du Midi* -näytelmästä. Kansankuvan murrosta esitellessään Sarajas tulee havainnollistaneeksi ennen kaikkea sitä muutosta, jota Juhani Ahon ja Eino Leinon teokset ennakoivat. Tarkastelusta käy mahdollisimman selvästi ilmi Sarajaksen tutkijanlaatu: hän ei tyydy aiempien töiden paikkailuun, vaan pyrkii esittämään oman kokonaisnäemyksen. Romantiikka ei hänen tulkitsemana pysähdy Leinoon, *Kyösti Wilkunaan* tai *Joel Lehtoseen*; aatevirtaukset jatkuvat, lomittuvat, ja saman otsikon alle mahtuvat viimein oman aikamme työväestön kirjailijain »naturalismin» edustajat Pekkanen, Siippainen, Viita ja Linna. — »Työväestön kirjailijoita» käsittelevä Sarajaksen tutkielma (julkaistu alun perin Parnassossa 1955) on ollut tärkeimpiä virikkeitä Leo Vuotilan teokselle *Kirjailija ja omatunto* (Pekkanen, Linna, Siippainen ja Viita eettisinä kirjailijoina, 1967).

Useankin otsikon alle sopsivat Raoul Palmgrenin työläiskirjallisuutta koskeva väitöskirja ja sen kaksi jatko-osaa (*Työläiskirjallisuus [Proletaarikirjallisuus]*. Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsitteiselvittely, 1965; *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I—II*, 1966). Palmgrenin teokset edustavat samalla kertaa kirjallisuudenhistoriaa, sosiologista kirjallisuudentutkimusta ja aatehistoriaa; tavallaan ne kuuluvat myös populaarikirjallisuuden tutkimukseen. 300-sivuinen käsitteiselvittely, joka alun pitäen oli tarkoitettu varsinaisen työn loppujaksoksi, ja yhteensä yli 1000-sivuinen erillistutkimus herättävät kieltämättä kunnioitusta jo työsuorituksena. Väitöskirjansa Palmgren on rakentanut oppihistoriallisen kat-
sauksen ja laajahkon systemaattisen erittelyn varaan. Hän seurailee ensin työläiskirjallisuus-käsitteen muotoutumista. Teoksen ansioihin kuuluu yksityiskohtainen selonteko niistä kriteereistä, joihin työläiskirjallisuus pohjaa; ratkaisevia (joskin

eriarvoisia) tekijöitä ovat Palmgrenin mukaan luokka-alkuperä, työväenluokasta lähtevä elämännäkemyks, työläisaihepiiri, sosiaalinen vaikutuskenttä ja erinäiset muotoon liittyvät ominaisuudet. Kirjallista muotoa tarkastellessaan Palmgren on palannut aiempaan teoriaansa »pseudomorfoosista»: työväestöstä lähteneet kirjailijat osoittautuisivat muotoa koskeissa kysymyksissä vanhoillisiksi, »käännynnäiskirjailijat» taas liittäisivät uuteen sisältöön myös uuden ilmaisun. Käsitteiden selvittely on kautta linjan johdonmukaista, ehkä paikoin dogmaattisen tuntuista. Alueenraivaus on vaatinut veronsa.

Joukkosydän-teoksen kahdessa niteessä Palmgren alistaa työväenliikkeen kirjailijat aate- ja sosiaalishistorialliseen tarkasteluun. Ensimmäinen osa koskettelee routa- ja suurlakkovuosia, toinen ajanjaksoa 1908—1918; molemmissa on kyse »vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuudesta». Palmgren noudattaa käsitteellisen selvittelynsä suuntaviivoja: hän ottaa huomioon varsinaisen työläiskirjallisuuden, »käännynnäiskirjallisuuden» ja »työväenliikkeen puolelle siirtyneiden» tuotannon. Kirjallisuustieteen kannalta lienee kiinnostavin toisen osan loppupuoli. Palmgren sijoittaa useimmat käsittelemänsä kirjailijat »dokumentti- ja agitaatio-tasolle» ja ottaa huomioon eri tyyli-suuntien vaikutuksen. Varsinaiseen tyylianalyysiin hän ei ryhdy, vaikka kiinnittääkin huomiota kirjailijain aiheenvalintaan ja ideologisiin asenteisiin; hänen menetelmänsä on koeteltu sisällön erittely. Paljon on tullut tehdyksi, paljon jää Palmgrenin raskaslukuisessa työssä auki: kuka ottaisi tutkiakseen samaa aineistoa muista kulmista, omaksuisi selvemmin sosiologisen asenteen, soveltaisi tuoreempia menetelmiä?

Esko Ervasti lienee kirjallisuudentutkijoistamme selvimmän suuntautunut filosofisiin kysymyksenasetteluihin. Väitöskirjassaan hän selvitteli, miten eettiset ja sosiaaliset muutokset tekivät Nietzsche'n filosofian meillä ajankohtaiseksi (Suomalainen kirjallisuus ja Nietzsche I. 1900-luvun vaihe ja siihen välittömästi liittyvät ilmiöt. Turun Yliopiston julkaisuja B 77, 1960). Sittemmin hän on kiinnittänyt huomiota erityisesti Aleksis Kiven lyriikassa ilmenevään maailmankäsitykseen, »metafyysiseen katastrofioivallukseen» ('Ikävyyden' Aleksis Kivi. — Parnasso 1965) ja tarjonnut uuden näkökulman ylipäänsä Kiven-tulkintaan teoksessaan »Suuren haaksirikon» aihe Aleksis Kiven tuotannossa (Turun Yliopiston julkaisuja C 1, 1965). Tutkijamme ovat perinteellisesti selvittelleet lähinnä Kiven huumoria ja kansankuvausta. Ervasti sen sijaan pyrkii seurailemaan Kiven maailmankäsityksen muuttumista, johon hänen mukaansa vaikuttivat 1850-luvulla eniten empiiriset ja naturalistiset virtaukset. Ervasti katsoo, että Kivi sai runsaasti vaikutteita samoista lähteistä kuin Nietzsche; aatteellisissa vertailuissaan Ervasti kenties hieman yllättävästi päätyy huomauttamaan, että Kiven asema omassa kirjallisuudessaamme on paljolti sama kuin Nietzsche'n Saksan kirjallisuudessa.

Tuoreimmassa tutkimuksessaan Välvaihe (1967), jolla on vaatimaton alaotsake Poimintoja suomalaisesta nykyepiikasta, Ervasti on tarttunut uusimpaan kirjallisuuteemme. Hän aloittaa perinteellisen romaanin kerrontatekniikan ja miljöön muuttumisesta ja hahmottelee eräänlaisen kehityslinjan omalle vuosisadallemme.

Tarkemmin hän selvittelee muun muassa Väinö Linnan, Lassi Nummen, Mika Waltarin, Jorma Korpelan, Marja-Liisa Vartion ja Veijo Meren teoksia. Niiden avulla paljastuu taitavasti eritelty »välivaihe», jossa klassisen estetiikan mukaiset »tunteet» ovat käyneet mahdottomiksi.

Vähintään yhtä huomattavasti kuin Esko Ervastian Kivi-tutkimus poikkeaa perinteellisestä myös Aarne Kinnusen väitöskirja Aleksis Kiven näytelmät (Analyysi ja tarkastelua ajan aatevirtausten valossa, 1967). Teoksessa on ensi kerran johdonmukaisesti sovellettu anglosaksista tekstilähtöistä menetelmää Kiventulkinnaan. Kinnusen lähtökohdan ja kiintopisteen muodostavat itse tekstit; vaikka teokseen sisältyy laajahko vertaileva aatehistoriallinen katsaus, palataan näytelmiin jatkuvasti. Meikäläisittäin harvinaisessa metodologisessa johdannossaan Kinnunen hylkää selvin sanoin historiallis-geneettisen menetelmän: se ei sovellu hänen tarkoitukseensa, tekstin tulkintaan. Kinnunen ei puutu teosten synnyn ongelmaan, ei liioin kirjailijan henkilöä koskeviin kysymyksiin.

Koska metodinen ankaruus ei ole kovinkaan usein liittynyt kirjallisuudentutkimukseemme, on Kinnusen työtä ehditty lievästi moitiskella liian kireistä kysymyksenasetteluista. Teoksen parhaita puolia kuitenkin lienee juuri sen johdonmukaisuus; hieman Kinnunen on silti työn mittaan joutunut lieventämään tiukkaa tehtävänrajaustaan. Näytelmät analysoidaan huolellisesti kohta kohdalta ja tulkintatuloksia verrataan aikakauden keskeisiin aatevirtauksiin ja »esteettiseen normijärjestelmään». Antoisimpia analyyseja lienevät Nummisuutareita, Kullervo ja Margaretaa koskevat; esimerkiksi lainkäytön asemaa Nummisuutareissa tuskin on aiemmin tuotu näin selväpiirteisesti esiin, vaikka Lauri Viljanen onkin asiaa sivunnut. Kiven lukeneisuuteen kiinnitti jo V. Tarkiainen huomiota biografiassaan. Kinnusen tulkinnoista käy entistä selvemmin ilmi, ettei Kiveä suinkaan voi pitää »oppimattomana neron»: pelkästään näytelmätuotannossa kuvastuu miltei aikakauden koko aatehistoriallinen asteikko. — Meillä harvinaista teoreettista tutkimusta edustaa Aarne Kinnusen teos Esteettisestä elämyksestä (1969), tuore puheenvuoro vanhasta aiheesta.

Aatehistoriallisia perspektiivejä avautuu myös lukuisista teoksista, jotka lähinnä vertailevasti käsittelevät pohjoismaista kirjallisuutta (esim. Carl Öhman: August Strindberg and the Origin of the Scenic Expressionism, 1961; Rafael Koskimies: Der Nordische Faust. Adam Homo — Peer Gynt — Hans Alienus. STAT B 142:1, 1965; Pekka Lappalainen: Gustav Fröding ja Ruotsin runouden uudistus. Kaunokirjallisuuden henkilö- ja aatehistoriallinen tutkimus. Jyväskylä Studies In the Arts 1, 1967). Rafael Koskimies on myös laajahkosti tarkastellut pohjoismaista »dekadenssikirjallisuutta» teoksessaan Der Nordische Dekadent (Eine Vergleichende Literaturstudie. STAT B 155, 1968); samaa näkökulmaa hän ehti aiemmin selvittää pelkästään kotimaiseen aineistoon tutkielmassaan Dekadenssityyli Suomen kirjallisuudessa (Juhlakirja Kauko Kyyrön täyttäessä 60 vuotta 24. 11. 1967. Acta Universitatis Tamperensis A 18, 1967).

Joissakin tutkimuksissa on vertailut ulotettu Pohjoismaita kauemmas. Irja Mali-

niemi on tutkinut, miten muutamat suomennokset heijastavat syntyäikansa aatevirtauksia. Teoksessaan *Runoutemme ajanomaisia ilmiöitä käänносlyriikan valaisemina* (Suomi 109:3, 1960) hän kiinnittää huomiota niihin suomennoksiin, joita on 1800-luvun alusta 1920-luvulle tultaessa tehty Goethen, Schillerin, Uhlandin ja Heinen lyriikasta. Sapfo-tulkintojen muutoksia ajalla 1834—1966 on katsastanut Aarne Heino (*Sapfon laulun suomennoksia*. — KTSV 23, 1968). Raoul Palmgren keskittyy kirjallisiin utopioihin teoksessaan *Toivon ja pelon utopiat* (1963); tähtäimessä on toisaalta klassinen, optimistinen utopia (Thomas More, Campanella, Vairasse), toisaalta moderni, pessimistinen (Samjatin, Huxley, Orwell). Tarkasteleluun mahtuu oikeastaan vain yksi kotimainen esimerkki, Konrad Lehtimäen »sodanvastainen tulevaisuusromaani» *Ylös helvetistä*.

Yksityisten kirjailijain elämää ja tuotantoa koskeva tutkimus. Biografisia tutkimuksia on ilmestynyt runsaanlaisesti; silti monesta keskeisestäkin kirjailijasta edelleen puuttuu elämäkerrallisen esteettinen selvitys. Vuosikymmenen jälkipuoliskolla saatiin joka tapauksessa päätökseen osa niistä tehtävistä, joita Kansallisten tieteiden kehittämissohjelmassa hahmoteltiin v. 1965. Metodisesti eivät elämäkerralliset tutkimukset ole tuoneet uutta: kirjailijan taustaksi yleensä »hahmotellaan suku ja miljöö miltei tainelaisittain, persoonallisuutta tutkitaan psykologian näkökulmasta, ja tuotantoa analysoidaan vertaamalla samanaikaiseen koti- ja ulkomaiseen kirjallisuuteen» (Kai Laitinen ja Annamari Sarajas: *Suomalaisesta kirjallisuudentutkimuksesta*. — Suomen UNESCO-toimikunnan moniste, 1969).

Yksityisistä kirjailijaa käsittelevistä teoksista on laajimpia ja vankimpia Keijo Ahdin Pekkasta koskeva väitöskirja (Toivo Pekkasen kirjailijantie 1. Kehitys vuoteen 1941, 1967). Ahti pyrkii teoksessaan kirjallisuushistorialliseen kokonaiskuvaan, joka rakentuu teosten tulkinnan varaan. Elämäkertatiedot tulevat esille pitkin matkaa. Tuloksena ei ole tutkimus työläiskirjailija vaan kirjailija Pekkasesta; työläiskirjailija-termin Ahti on kokonaan hylännyt. Huomio kiintyy aiemmin esittämättömään materiaaliin: tutkija on käyttänyt hyväkseen Pekkasen kirjeitä, pääteosten luonnoksia ja käsikirjoituksia, jotka ovat vaikuttaneet etenkin moniin tulkintoihin. Ansiokasta on myös aikalaisarvostelun huolellinen analyysi. Muun muassa Pekkasen näytelmien aiempi sivuuttaminen saa uutta valaisua. — Kiireellisenä pidetty perusteellinen tutkimus Eino Leinon tuotannosta viipyy, Kasimir Leino on saanut luonnehtijansa. Väinö Kaukosen teos Kasimir Leino runoilijana (1966) merkitsee varjoon jääneen kirjailijan esiin nostamista ja osittaista uudelleenarviointia. Kaukonen keskittyy tosin otsikon mukaisesti lähinnä runotuotantoon; samalla hän on kuitenkin tullut sivunneeksi Kasimir Leinon proosaa, näytelmiä ja kirjallisuusarvosteluja. Kun Kaukonen on saanut käyttöönsä runsaasti arkistoaineistoa, avautuu sitä kautta näkyviä uusromantiikkamme taustaan.

Pentti Haanpäästä rakentuu kaksiosainen tutkimus, jonka runsaasti lähdeaineistoa, etenkin Haanpään nuoruudentuotantoa sisältävä alkuosa on valmis (Eino Kauppinen: Pentti Haanpää 1. Nuori Pentti Haanpää 1905—1930, 1966). Eino Kauppinen

on myös julkaissut kuusi tutkielmaa sisältävän teoksen Aleksis Kivistä (Runoilija ja arvostelija sekä muita tutkielmia Aleksis Kivistä, 1966). Tutkielmat tuovat etupäässä pikku lisiä Kiven-tuntemukseen: tietoja Kiven suhtautumista rahaan, viinaan jne. Teokseen sisältyy suomennoksena Agathon Meurmanin laatima mutta aikanaan julkaisematta jäänyt Kiven pääteoksen teilaus, äreydessään Ahlqvistin langettaman tuomion veroinen. — Erik Ekelundin ruotsiksi kirjoittama Kivi-teos (Aleksis Kivi, 1960) ei ole varsinainen elämäkerta; tarkoitus on lähinnä ollut opastaa ruotsalaista lukijaa Kiven tuotantoon (Caius Kajannin suomentama ja kommentein varustama laitos ilmestyi 1966). Kiven ohella näyttää vanhemmista kirjailijoistamme myös Runeberg edelleen pysyneen erillistutkimusten aiheena (esim. O. Nousiainen: Vänrikki Stoolin maailma. Runojen elämää ja taustaa, 1961). V. A. Koskenniemen tuotannosta on valmistunut teos, joka sivuaa tyyliintutkimusta (Yrjö Luojola: V. A. Koskenniemen totuudenetsijämotiivi, 1962). — Eila Pennanen on tavoittanut kiinnostavan näkökulman Volter Kilven proosaan teoksessaan Tunnustelua (Kirjallisuusseitä, 1965): Pennanen tuntee ilmeisen hyvin uuden kritiikin periaatteet mutta ottaa rohkeasti kantaa kirjailijan persoonallisuuteen ja muutenkin soveltaa mielellään psykologista tulkintaa.

Pekka Tarkka julkaisi tekeillä olevan laajan Joel Lehtosta koskevan tutkimuksensa eräänlaisena esityönä ne kirjeet, jotka Lehtonen on kirjoittanut Sylvia Avellanille (Joel Lehtonen: Putkinotkon herra. Kirjeitä 1907—1920. Toimittanut Pekka Tarkka, 1969). Teos on myös tutkimuksen kannalta merkittävä dokumentti, semminkin kun Tarkka on liittänyt oheen esipuheen ja yksityiskohtaisen selitysosaston. Toisessa yhteydessä Tarkka kiinnittää huomiota muun muassa Lehtosen romaanihenkilöiden »tyypillisyyteen» (Henkien taistelun» ihmisiä ja eläimiä. — KTSV 21, 1965). Aatos Ojala on Sillanpäättä tutkiessaan hahmotellut Elämä ja aurinko -romaanin taustaksi samanaikaisen filosofian, lähinnä Bergsonin, Tolstoin ja Maeterlinckin (Elämä ja aurinko kosmisena romaanina. — KTSV 23, 1968). Erityistutkimuksia on valmistunut myös nykyään elävistä kotimaisista kirjailijoista, esimerkiksi Väinö Linnasta (N.-B. Stormbom: Väinö Linna. Kirjailijan tie. Tekijän käsikirjoituksesta suomentanut Antti Nuuttila, 1963) ja Veijo Merestä (Kalevi Haikara: Se oli se kultamaa. Veijo Meren romaanien tarkastelua, 1969; Pertti Hallikainen: Sankari kadonnut — vilauksia Veijo Meren henkilöistä. — KTSV 24, 1969). Etenkin Parnassossa on ilmestynyt runsaasti nykykirjailijoita koskevia tutkielmia, muutamat laajajakoja ja huomionarvoisia (esim. Mirjam Polkunen: Poikkihuilu. Eila Kivikkahon lyriikasta I—II, 1968; Eila Pennanen: Joel Lehtosen novellit. Inventaarior I—II, 1968).

Suomenruotsalaisella puolella on varsinkin Edith Södergrania koskeva tutkimus karrtunut (esim. Olof Enckell: Vaxdukhäftet. En studie i Edith Södergrans ungdomsdiktning, 1961). Olof Enckell on monografiensa lisäksi julkaissut Södergranin runoista laitoksen, jonka ensimmäiseen osaan sisältyy laajajako johdanto ja selitysosasto, toiseen varsinainen teksti (Edith Södergrans dikter 1907—1909 I—II. — Skr. SLSF 385—386, 1961). Jonkin verran polemiikkia herätti ilmestyessään Bo

Carpelanin Gunnar Björlingiä käsittelevä tutkimus (Studier i Gunnar Björlings diktning 1922—1933. Skr. SLSF 377, 1960). Carpelanin tulkintoja kiitettiin, mutta kokonaisuutta syytettiin liiasta esseistisyydestä. Carpelanin oma lyriikka on puolestaan joutunut tutkimuksen kohteeksi muun muassa Sven Willnerin teoksessa, jolla on tunnusomainen nimi På flykt från världsåskådningar (1964; esse Traditionsbundenhet och öppenhet).

Metodisesti kiintoisimpiin kuuluu Johan Wreden vankka Harry Martinsonia käsittelevä väitöskirja Sången om Aniara (Studier i Harry Martinsons tankevärld, 1965.) Teos poikkeaa perinteellisestä lähinnä uuden kritiikin mukaisen otteensa takia. Osittain aatehistoriallinen on saman tekijän Mörne-tutkimus (Arvid Mörnes lyrik från och med den poetiska förnyelsen omkring 1920. — Skr. SLSF 425, 1968). Paitsi 1920-luvun modernisteihin on tutkimus kiinnittänyt huomiota myös aiempaan dagdrivare-polveen (P. O. Barck: Ture Janson, författaren och journalisten. — Skr. SLSF 394, 1962). Johannes Salminen tarkastelee lukuisissa erillistutkielmissaan etupäässä vanhempaa suomenruotsalaista kirjallisuutta, muun muassa Jarl Hemmeriä, K. A. Tavaststjerna, Ragnar Ekelundia ja Arvid Mörneä (evande och död tradition, 1963).

Tyyli- ja rakenneanalyysija. 1960-luku ei tuonut kotimaisten kirjailijain tyylin tutkimukseen olennaista lisää. Juhani Aho ja Johannes Linnankoski ovat vieläkin ainoat, joista on laadittu yksityiskohtaiset tyylianalyysit. Tyyliintutkimuksen luonne näyttää kuitenkin melkoisesti muuttuneen. Tutkimukset eivät enää ratkaisevasti nojaa kieliopin kategorioihin, vaan tyyliä on ruvettu tarkastelemaan entistä kokonaisvaltaisemmin; muutamissa teoksissa tuntuu myös anglosaksisen tekstilähtöisen menetelmän rikastuttava vaikutus. Valaisevia esimerkkejä ovat Leevi Valkaman muotohistoriaa koskevat tutkimukset teoksessa Proosan taide (Neljä tutkielmaa, 1960), toisaalla ilmestynyt »Papin tyttärestä» »Mirdjaan» (Hiukan suomalaisen romaanin muotohistoriaa. — SJ 9, 1967), Vilho Vikstenin analyysit teoksessa Novelli ja tulkinta (toimittaneet Mirjam Polkunen ja Pekka Tarkka, 1969), osittain myös Hannes Sihvon teos Unto Seppäsen myllytarinat (Eepoksen kansanperinnettä, rakenteen ja tyylin tarkastelua. Suomi 113:4, 1968) ja Irmeli Niemelän väitöskirja Maria Jotunin näytelmät (Tutkimus niiden aiheista, rakenteesta ja tyylistä, 1964).

Tilastollinen tyyliintutkimus ei meillä näytä päässeen kunnollisesti alkuun. Metodisessa keskustelussa on kaikkeen kvantifiointiin suhtauduttu yleensä erittäin varauksellisesti. Syyt ovat sinänsä painavat: normaalikielensä frekvenssit ja keskiarvot eivät vielä ole edes auttavasti selvillä, eikä kieleemme perusrakenteita ole toistaiseksi alistettu tietokonekäsitelyyn. Tämä ei kuitenkaan liene riittävä peruste. Aina on mahdollisuus kirjailijain keskinäiseen vertailuun. Yleisesti myönnettäneen, että jo tyylipiirteiden jakauman selvittäminen saattaisi tuoda kiinnostavaa uutta esille. Englantilainen tutkija voi pitää silmällä vaikkapa Josephine Milesin johdolla tehty selvitystä, josta löytyy tilastollista perustietoa 200 kirjailijan tyyliominaisuuksista.

saksalaisilla on tukeaan muun muassa Helmut Meierin julkaisema klassikkoja koskeva statistiikka jne. Meillä ei ole tehty vastaavaa perustutkimusta. Kivijalan puute tuntuukin niissä kotimaisissa tutkielmissa, joissa on varovasti lähestytty tilastollista tarkastelua (esim. Kerttu Saarenheimo: Pyhä ja suuri. Ilmari Pimiän adjektiiveista. — Pyramidiuni. Piirteitä tulenkantajien runoudesta. Suomi 115:1, 1969; Maija Lehtonen: Toiston merkityksestä Otto Mannisen *Säkeiden* tyyliässä. — Tieto ja mielikuviutus. Professori Irma Rantavaaran juhla-kirja 4. 5. 1968, 1969). Sirkka-Liisa Särkilähti on kuitenkin tehnyt yrityksen varsinaisen kvantitatiivisen tyylianalyysin suuntaan ja käyttänyt aineistonaan lähinnä Sillanpään, Vartion ja Joenpellon tekstejä (Voidaanko kirjailijoiden kieltä tutkia kvantitatiivisin metodein? — Juhla-kirja Kauko Kyyrön täyttäessä 60 vuotta 24. 11. 1967. Acta Universitatis Tamperensis A 18, 1967).

Elsa Erho on hieman kielentutkijain tapaan kiinnittänyt huomiota Sillanpään teoksissa esiintyviin hajuaistimusten nimityksiin (»Ihmisasumisesta johtuva tuoksu» F. E. Sillanpään tuotannossa. — SJ 2, 1960) ja tarkastellut nuoren Haanpään suosimia deskriptiivisanoja ja yhdysadjektiiveja (Pentti Haanpään »ilmaisuraivo». — SJ 9, 1967). Rauno Velling lähtee Marko Tapio -tutkielmaassaan hänkin liikkeelle sinänsä pienestä yksityiskohdasta, »kuvasta», mutta etenee varsin laajaan Aapo Heiskasen viikatetanssia koskevaan näkemykseen (Narkissos Saarijärvellä. — KTSV 21, 1965).

Verrattain yleisiä ovat olleet runouden kuvakieleen kohdistuvat analyysit. Huomiota on kiinnitetty etupäässä vanhempaan kirjallisuuteen (Kauko Kyyrö: Poliittiset allegoriat suomenkielisessä runoudessa helmikuun manifestista suurlakkoon. — SJ 2, 1960; Gunnar E. Rancken: Zachris Topeliuksen kuvakielestä ja faabeleista. Acta Universitatis Tamperensis A 5, 1968; sama: Abraham Poppiuksen runojen faabeliaiheista. — SJ 10, 1968), satunnaisesti myös nykyrunoilijoihin kuten Paavo Haavikkoon (Kari Tarkiainen: Lumiukon vaatteet eli historialliset kuvat Paavo Haavikon lyriikassa. — Parnasso 1961), Eeva-Liisa Manneriin (Kaarina Sala: »Neljä oli avaruutta». — KTSV 21, 1965) tai Rabbe Enckelliin (Håkan Anderson: Antika motiv i Rabbe Enckells lyrik 1935—1942. — Horisont 1969).

Perinteellistä rakenteentutkimusta edustaa Kauko Kyyrön teos Runebergin runo Vänrikin markkinamuisto (Analyysi. Turun Yliopiston Julkaisuja B 74, 1960), jossa motiivien ja symbolien erittelyn ohella seurailaan teoksen kehittymistä käsikirjoitukseen vertaamalla ja pohdiskellaan runon ja runoilijan suhtautumista »historialliseen todellisuuteen». Toisenlaista tutkimustapaa soveltaa Leevi Valkama, joka tiukemmin nojautuu varsinaiseen tekstiin ja analysoi rakennetta ja tyylipiirteitä lähinnä funktionaaliselta kannalta (Kuvankielen funktioista Aleksis Kiven *Kullervossa*. — SJ 7, 1965). Selväpiirteinen rakenneanalyysi on myös Eino Krohnin tutkielma Aleksis Kiven näytelmien rakenteesta teoksessa Kaksi lukittua lipasta (Tutkielmia kirjallisuuden ja estetiikan alucilta, 1961). Runoutemme rytmiikkaa käsittelevät tutkimukset ovat jo käyneet harvinaisiksi; ainoita esimerkkejä on Osmo Hormian teos Suomalaisen lyriikan peonirytmät (Suomi 109:2, 1960).

Muutamissa teoksissa analysoidaan ulkomaisten kirjailijain, etupäässä klassikoiden tyyliä (Irma Rantavaara: Virginia Woolf's *The Waves*. Commentationes Humanarum Litterarum XXVI. 2, 1960; Maija Lehtonen: L'expression imagée dans l'oeuvre de Chateaubriand, 1964; Aarre Heino: Die Beiden Fassungen von Gottfried Kellers »Grünem Heinrich«. Ein romantischer Versuch. Acta Universitatis Tamperensis A 32, 1969). Varsinkin Irma Rantavaaran teoksessa ulottuu tarkastelu koskemaan myös yleisiä tyyliä, lähinnä impressionismia, ekspressionismia ja symbolismia. Saman tekijän laatima Robert Musil -tutkimus on sekä tyylianalyysi että laajin tätä kirjailijaa koskeva suomenkielinen yleisesittely (Robert Musil. Kirjailijakuvan piirteitä. — KTSV 20, 1962). Rantavaara kiinnittää huomiota Musiliin vielä teoksessaan Suurennuslasi (Tutkielmia ja esseitä kirjallisuudesta, 1965), joka muuten sisältää pääasiassa anglosaksisen proosan tarkastelua. Maija Lehtosen Chateaubriand-analyysi on myös Ranskassa herättänyt huomiota perusteellisena yhteen kirjailijaan kohdistuvana tyyli tutkimuksena. Kirjallisuustieteenkin kannalta sopii panna merkille Timo Tiusasen väitöskirja O'Neill's Scenic Images (1968), jossa »näyttämöllisen kuvan» käsitteestä lähtien on huolellisesti eritelty kaikki O'Neillin näytelmät.

Kirjallisuussosiologinen tutkimus. Kirjallisuudentutkimamme ovat näihin asti vierastaneet sosiologista tarkastelutapaa, eivätkä sosiologimme ole liioin tunteneet vetoa kirjallisuudentutkimukseen. Lukemisharrastuksesta, sekä aikuisten että lasten, on kuitenkin valmistunut muutama selvitys (Martti Qvist: Lukemisharrastus. Helsingissä suoritettu haastattelututkimus, 1960; Arvo Lehtovaara — Pirkko Saarinen: Mitä nuoret lukevat, 1965), ja kirjallisuuden lukemista käsitellään myös Paavo Piepposen teoksessa Harrastusten valinta (1960).

Kirjallisuussosiologiallamme on toistaiseksi esittää vain yksi merkittävä teos, Pekka Tarkan tutkimus suomalaisen »kirjasodan» luonteesta (Paavo Rintalan saarna ja seurakunta. Kirjallisuussosiologinen kuvaus Paavo Rintalan tuotannosta, suomalaisen kirjasodan rintamasta ja kirjallisuuden asemasta kulttuurin murroksessa, 1966). Tarkan teoksessa yhtyy kirjallisuuden sosiologian kolme keskeistä näkökulmaa: kirjailijan, lukijakunnan ja kirjallisuuden yhteiskunnallisen merkityksen tarkastelu. Kenties kiintoisinta Tarkka kykeni tuomaan esiin Sissiluunantti-romaanin vastaanottoa tulkitessaan ja kirjasodan rintamia hahmotellessaan; vakuuttavasti kävi ilmi, miten kirja saattaa kadottaa alkuperäisen luonteensa ja miten yllättävän eri tavoin yhteiskunnan eri ryhmät voivat kirjaan suhtautua. Jotakin olennaista tuli samalla näytetyksi suomalaisesta yhteiskunnasta. Tarkan soveltaman tutkimustavan hedelmällisyys tuntuu muun muassa siinä analyysissa, jonka Kaarina Sala on myöhemmin laatinut Olavi Paavolaisen Synkän yksinpuhelun vastaanotosta (Bokkriget år 1947. — Nya Argus 1967).

Kaikkiaan Tarkan teos osoittaa, miten tutkimus voidaan mielekkästi laajentaa ohi yhden tieteenalan rajojen. Ja ainakin yhdessä suhteessa se saattaisi näyttää

tietä eteenpäin. Mikäli kirjallisuudentutkimus kytketään taiteen ja yhteiskunnan ilmiöihin, myös ajankohtaisiin, voisi huolestuttavaksi tajuttu tutkimuksen jälkikasvun vähäisyys samalla korjautua.

Lyhenteitä

KTSV = Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja

SJ = Sananjalka

Skr. SLSF = Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia

STAT = Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia